

Eko-Anksiyetenin Sürdürülebilir Tüketim Davranışları ve İklim Değişikliği İnkârı ile İlişkisinde Ekolojik Ayak İzi Farkındalığının Rolü

Ufuk Özkara¹, Pınar Elmas²

Özkara, U. ve Elmas, P. (2024). Eko-anksiyetenin sürdürülebilir tüketim davranışları ve iklim değişikliği inkârı ile ilişkisinde ekolojik ayak izi farkındalığının rolü. *Nesne*, 12(33), 351-367. DOI: 10.7816/nesne-12-33-04

Anahtar kelimeler

Eko-anksiyete, ekolojik ayak izi farkındalığı, iklim değişikliği inkârı, sürdürülebilir tüketim davranışı

Keywords

Eco-anxiety, ecological footprint awareness, climate change denial, sustainable consumption behaviour

Öz

Bu çalışmanın amacı, bireylerin eko-anksiyete düzeylerinin sürdürülebilir tüketim davranışı ve iklim değişikliği inkârı ile ilişkisinde ekolojik ayak izi farkındalığının aracı rolünü incelemektir. Çalışmanın örneklemini, 18-46 yaş aralığında 338 (254 kadın ve 84 erkek) üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Eko-Anksiyete Ölçeği, Sürdürülebilir Tüketim Davranışları Ölçeği, İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği ve Ekolojik Ayak İzi Farkındalığı Ölçeği kullanılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde, eko-anksiyete ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkide ekolojik ayak izi farkındalığının tam aracı rol oynadığı görülmüştür. Buna göre, eko-anksiyete arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığı artmakta, bu da sürdürülebilir tüketim davranışlarını arttırmaktadır. Ek olarak, eko-anksiyete ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide de ekolojik ayak izi farkındalığının tam aracı rol oynadığı görülmüştür. Bu da eko-anksiyete arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığının arttığını, artan farkındalığın ise iklim değişikliği inkârını azalttığını göstermektedir. Sonuç olarak, ekolojik felaketlerin oluşturduğu duyguları, bilişleri ve davranışları anlamak üzere yapılan bu çalışmada ekolojik farkındalığın oynadığı rol açıkça görülmektedir.

The Role of Ecological Footprint Awareness in the Relationship of Eco-Anxiety with Sustainable Consumption Behaviours and Climate Change Denial

Abstract

The aim of this study is to examine the mediating role of ecological footprint awareness in the relationship between individuals' eco-anxiety levels, sustainable consumption behavior and climate change denial. The sample of the study consisted of 338 (254 female and 84 male) university students between the ages of 18-46. Personal Information Form, Eco-Anxiety Scale, Sustainable Consumption Behaviors Scale, Climate Change Denial Scale and Ecological Footprint Awareness Scale were used as data collection tools. The results of the analysis revealed that ecological footprint awareness played a full mediating role in the relationship between eco-anxiety and sustainable consumption behavior. Accordingly, as eco-anxiety increases, ecological footprint awareness increases, which in turn increases sustainable consumption behaviors. In addition, ecological footprint awareness was found to play a full mediating role in the relationship between eco-anxiety and climate change denial. This shows that as eco-anxiety increases, ecological footprint awareness increases, and increased awareness decreases climate change denial. In conclusion, the role of ecological awareness in this study to understand the emotions, cognitions and behaviors caused by ecological disasters is clearly seen.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 2 Şubat 2024

Düzeltilme tarihi: 8 Eylül 2024

Kabul tarihi: 21 Eylül 2024

Yazar Notu: Mevcut çalışma, ikinci yazar danışmanlığında yürütülen lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca, 3. Uluslararası Bilimsel Gelişmeler Kongresi'nde kısa özet (316 kelime) olarak sunulmuştur.

Son olarak eğitim hayatımda her an destek olan, emekleriyle güzelleştiren ve büyük bir heyecanla çalışmamızın yayımlanmasını bekleyen ancak hayatını elim bir kaza sonucu kaybeden değerli hocam Pınar Elmas'ın anısına...

DOI: 10.7816/nesne-12-33-04

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, ufukozkaraa(at)gmail.com, ORCID: 0009-0000-1730-6426

² Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, pinar.elmas(at)adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7909-7818

Yaşadığımız dönemde Dünya üzerinde gerçekleşen en büyük felaketlerden biri olarak karşımıza çıkan iklim değişikliği ve beraberinde getirdiği ekolojik felaketler (World Economic Forum, 2023), sadece gezegenin değil içinde yaşayan tüm canlı yaşamının bir sorunu haline gelmiştir. Bu sorunun daha iyi takip edilebilmesi amacıyla ayak izi kavramı gibi çeşitli ölçüm araçları geliştirilmiş, hem sorunun ortadan kalkması hem de toplumsal ve ekolojik bir fayda sağlaması için sürdürülebilir bir Dünya hedefi koyulmuştur. Aynı zamanda, uzun yıllar boyunca bu sorunun hem kaynağı hem de etkilenen nesnesi konumundaki insanın sağlığı (fizyolojik ve psikolojik), duyguları, davranışları ve bilişleri çok yönlü şekilde incelenmiştir. Buna göre, iklim değişikliği ve ekolojik felaketlerin varlığı insana stres ve sıkıntı verici, hayal kırıklığı yaratıcı ve kaygı uyandırıcı bir deneyim yaşatabilmektedir. Buna ek olarak, son yıllarda bilim insanlarının yanı sıra iklim değişikliğinin etkilerini hızlıca göstermesi ve medyada eko-anksiyete ve iklim değişikliği kaygısıyla ilgili artan haberlerin varlığı insanların ekolojik kaygıların üstünde daha çok durmasına ve harekete geçmesine neden olmuştur. Bu hareket ise çevre yanlısı davranış ismiyle sürdürülebilir ürün tüketimi, geri dönüşüm, tasarruf, çevreci yasalara destek ve çevreci ürünler satın alma gibi çeşitli eylemlerle ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan, kimi bireylerin ise bu sorunun gerçekliğini ve oluşturacağı tehditleri görmezden geldiği, daha az endişe hissettiği ya da hiç endişe hissetmediği de görülebilmektedir. Sorunun yarattığı ve yaratacağı tehditleri ortadan kaldırmak veya hafifletmek amacıyla bu bilişin nasıl değişeceği anlaşılmalı, ayrıca sorunun boyutuna dair farkındalık kazanmanın etkisi ve insanların bu konudaki davranışını şekillendiren süreçler incelenmelidir. Bu gereklilikler mevcut çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

İklim değişikliği; sel, orman yangını, deniz seviyesinin yükselmesi veya aşırı sıcaklık artışı gibi çeşitli şekillerde Dünya'yı etkilemektedir. İklim değişikliğinin yarattığı bu sorunlar, fiziksel şekilde insan sağlığına tehdit oluştururken psikolojik olarak da çeşitli tehditlere yol açmaktadır (McMichael ve ark., 1996; McMichael ve ark., 2006). Bu psikolojik tehditler; travma, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, intihar, fobi, madde bağımlılığı, stres, şok, şiddet, saldırganlık ve kimlik kaybı gibi çeşitli şekillerde görünür hale gelmektedir (Clayton ve ark., 2017; Fritze ve ark., 2008; Rubonis ve Bickman, 1991). Ortaya çıkan bu psikolojik sorunların yanı sıra bireylerde iklim değişikliğine yönelik olarak çeşitli duygusal tepkiler de meydana gelmektedir. Eko-duygular olarak adlandırılan bu durum, iklim değişikliğinin yarattığı sorunlarla ortaya çıkan duygusal fenomenler olarak tanımlanmakta olup suçluluk, umutsuzluk, depresyon, endişe, üzüntü, korku, pişmanlık, çaresizlik, öfke ve hayal kırıklığı gibi çeşitli duyguları kapsamaktadır (Pihkala, 2022).

İklim değişikliği ve beraberinde getirdiği ekolojik felaketlerin etkisiyle bireylerde sıklıkla kaygı belirtilerinin meydana geldiği görülmektedir. Bu kaygı, insanların yaşamını fiziksel veya psikolojik olarak sekteye uğratma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Yaşanan bu kaygı alanyazında, korku ve endişenin sınırlarını aşarak eko-duyguları ve bağlantılı zihinsel süreçleri de içinde barındıran çatı bir kavram olarak eko-anksiyete şeklinde isimlendirilmiştir (Pihkala, 2020b). Kavramın içinde birçok farklı duygu ve zihinsel süreçleri barındırması çeşitli şekillerde tanımlanabilmesini sağlamıştır. Buna göre eko-anksiyete, Amerikan Psikoloji Derneği (APA) tarafından “çevresel felaketin kronik bir korkusu” (Clayton ve ark., 2017) olarak tanımlanırken alanyazında, iklim değişikliğiyle ilgili endişe, stres, sıkıntı gibi duyguları veya çevresel sorunlarına yönelik bilgilerimizle ve algılarımızla ilişkili kaygıları içine alan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Albrecht, 2011; Kara, 2022; Pihkala, 2018; Searle ve Gow, 2010; Usher ve ark., 2019). Öte yandan, her ne kadar çeşitli duygularla tanımlansa da eko-anksiyetenin farklı bir kavram olarak ele alınması gerekmektedir. Örneğin, korku somut bir tehditle ilişkiliyken anksiyete belirsizliği içinde barındıran bir tehdit durumunu ortaya koymaktadır (Grupe ve Nitschke, 2013). Bu da, korku ile ilişkili olmasının yanı sıra eko-anksiyetenin korkudan ayrılan yönünü göstermektedir. Nitekim, Contreras ve arkadaşlarının (2024) yaptığı

çalışmada da eko-anksiyetenin anlık deneyimini yaşamının yalnızca anksiyetenin duygusal deneyimleriyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, eko-anksiyetenin doğrudan anksiyete ile bağlantılı olan bir kavram olduğu görülmektedir. Bu bağlantı, kavramın patolojik bir durum olarak algılanmasına yol açabilecek olsa da yapılan çalışmalar patolojik bir durum söz konusu olmadığını göstermektedir. Ancak ruhsal bozukluklarla birlikte ortaya çıkabileceği veya bunlara katkı sağlayabileceği de ortaya koyulmaktadır (Hogg ve ark., 2024; Niedzwiedz ve Katikireddi, 2023; Schwartz ve ark., 2023; Stanley ve ark., 2021).

Eko-anksiyete her ne kadar bireylerin psikolojik sağlığı için riskler oluştursa da iklim değişikliği ve bağlantılı ekolojik felaketlere yönelik olarak mücadele için katkı sunma potansiyelini de içinde barındırmaktadır (Cianconi ve ark., 2023). Bu katkılardan biri olan sürdürülebilir davranışlar, herhangi bir şeyin mevcut halini devam ettirebilmesi ya da yenileyebilmesini önemseyen davranışları anlatmaktadır (Güner, 2020). Bu sürdürülebilir davranışlar; çevreye en az zarar veren kaynağı tercih etmek, üretim sürecinde kaynağı en verimli kullanılmış ürünü seçmek, en az atık üreten ürünü kullanmak, ihtiyaç dışında satın alım gerçekleştirmemek, enerji tasarrufu yapmak ve ürünleri yeniden kullanmak gibi çeşitli davranışları kapsamaktadır (Doğan ve ark., 2015). Bu davranışların önemli bir noktası ise genel satın alma davranışıyla olan farklılığıdır. Bu farklılık ise bireyin genel satın alma davranışında bireysel fayda ve maliyet odaklı bir tutum sergilerken çevre yanlısı satın alma davranışında bireysel faydayı, maliyeti ve tatmini bir kenara koyarak toplumsal ve ekolojik bir fayda elde etme amacından kaynaklanmaktadır (Kaufmann ve ark., 2012). Alanyazın incelendiğinde, belirli düzeyde hissedilen eko-anksiyetenin çevre yanlısı davranışları ortaya çıkarabileceği görülmektedir (Aman ve ark., 2021; Angelita ve ark., 2023; Arnocky ve Stroink, 2010; Biner-Uysal ve Küçükkancabaş-Esen, 2017; Bozpolat, 2021; Hogg ve ark., 2024; Ogunbode ve ark., 2022; Pavani ve ark., 2023; Schultz, 2002; Smith ve Paladino, 2010; Stevenson ve Peterson, 2015; Tanrikulu, 2015; Yıldız ve Barut, 2016). Bu durum, eko-anksiyetenin varoluşsal bir kaygıdan beslenmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, varoluşsal bir kaygı duymak pratik kaygı durumunu ortaya çıkarabilmekte ve problem çözme tutumlarının uygulanmasına yol açabilmektedir (Pihkala, 2020a). Öte yandan, eko-anksiyete ve çevre yanlısı davranışlar arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için Ajzen'in (1991) planlanmış davranış kuramına da göz atmak faydalı olabilir. Teoriye göre, bireyler davranışlarını, birtakım faktörler tarafından etkilenerek, kendisi belirlemektedir. Bu faktörler; davranışsal niyet, davranışa ilişkin tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontroldür. Teoride davranış doğrudan belirleyen faktörün davranışsal niyet olduğu görülmektedir. Davranışsal niyeti ise davranışa ilişkin tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol belirlemektedir. Bazı durumlarda ise algılanan davranışsal kontrol doğrudan davranış da şekillendirebilmektedir (Ajzen, 1985; 1991; Ajzen ve Fishbein, 1977). Nitekim, alanyazındaki kimi çalışmalar bunu kanıtlar niteliktedir. Buna göre, ekolojik kaygı ekolojik tutumu (Vazifehdoust ve ark., 2013) ve davranış niyetini (Fu ve ark., 2019) olumlu yönde yordamakta, yordanan tutum ve niyetlerin ise ekolojik davranış olumlu yönde yordadığı görülmektedir (Saifulina ve ark., 2023; Uyar, 2019). Kısaca, eko-anksiyete kimi çalışmalarda doğrudan çevre yanlısı davranışları ortaya çıkarabilirken kimi çalışmalarda planlı davranış teorisine uygun şekilde tutum ve davranış niyetini yordayarak çevre yanlısı davranışları ortaya çıkarabilmektedir.

İklim değişikliğinin yarattığı sorunlar karşısında eko-anksiyete veya farklı duygular hissedilen, çevre yanlısı davranışlarda bulunan bireylerin yanı sıra kimi bireyler ise iklim değişikliğinin varlığı bilimsel olarak rapor edilmiş olmasına (IPCC, 2023) rağmen bu gerçekliği ya da gerçekliğin belirli yönlerini reddetmekte ve bunlar hakkında daha az endişelenmekte ya da hiç endişe duymamaktadırlar (Leiserowitz ve ark., 2023). Bu gerçekliği reddedenler hükümetlerden dini kuruluşlara, medya kuruluşlarından endüstrilere, genel halktan bilim insanlarına kadar çeşitlenmektedir (Björnberg ve ark., 2017; Dunlap ve McCright, 2012). Alanyazında iklim değişikliği inkârının sebebi için çeşitli açıklamalar mevcuttur. Bu açıklamalara göre; bireyler zayıf akıl yürütmeleri nedeniyle, ne tür bilimsel bilgi ve fikir birliğine sahip olduklarına bağlı olarak veya manipüle

edilip edilmediklerine göre iklim değişikliğini inkâr edebilmektedirler (Kovako, 2021; Lewandowsky ve ark., 2013; van der Linden, 2015). Ayrıca, siyasi yönelim ve bununla ilişkili olan farklı ideolojik değişkenler (örn. sosyal baskınlık yönelimi) de inkârın açıklanmasında karşımıza çıkmaktadır (örn. Cipriani ve ark., 2024; Häkkinen ve Akrami, 2014; Lewandowsky ve ark., 2013; Kırıl-Uçar ve ark., 2019). Cipriani ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında ise çeşitli kişilik özelliklerinin iklim değişikliği inkârı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Öte yandan, iklim değişikliği inkârının eko-anksiyete ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmaya alanyazında rastlanılmamıştır.

İklim değişikliğinin etkilediği nesne konumundaki insanın incelenmesinin yanı sıra Dünya'nın da bu durumdan etkilenmesi uzun yıllardır takip edilmektedir. Hem bu takibi gerçekleştirmek hem sürdürülebilirliği gerçekleştirebilmek hem de insan faaliyetlerinin doğadaki baskısını ortaya koymak amacıyla çeşitli ölçüm araçları geliştirilmiştir. Bunlardan biri olan ekolojik ayak izi, Wackernagel ve Rees (1996) tarafından belirli bir nüfusun tükettiği kaynağı karşılayacak ve çıkardığı atığın bertaraf işlemini sağlayacak verimli alanı hesap etmeye yarayan bir kavram olarak tanıtılmıştır. Diğer bir ifadeyle, dünyanın taşıma kapasitesinin sınırlarından ne kadar dışarı çıkıldığı yani sürdürülebilirlik eşiğinden ne kadar dışarı çıkıldığı hakkında bilgi vermektedir (Akıllı ve ark., 2008; Wiedmann ve Barrett, 2010). Ayrıca insanların gelecek hakkında yaşadığı kaygının bir yansıması olarak düşünülebilen ekolojik ayak izi, Dünya'ya yapılan baskıyı gözler önüne sermesinin yanı sıra ekolojik tahribata dair bir bilgi sahibi olunmasını sağlayarak ekolojik bilincin oluşumu ve gelişiminde de önemli rol oynamaktadır (Akıllı ve ark., 2008). Alanyazında, açıklamayla paralel şekilde, oluşan bu farkındalık hali ve eko-anksiyete arasında olumlu ilişkiler olduğu görülmektedir (Aman ve ark., 2021; Bozpolat, 2021; Hausbeck ve ark., 1992). Ayrıca Yılmaz ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada, ekolojik bilgi düzeyinin iklim değişikliğine dair kaygıyı ve farkındalığı yordadığı ve ilgili çalışma kapsamında oluşturulan modelle bilgi düzeyi arttıkça kaygının arttığı, kaygı arttıkça da farkındalığın arttığı raporlanmıştır. Öte yandan, ekolojik ayak izi farkındalığının çevre yanlısı davranışlarla da arasında olumlu yönde ilişki mevcuttur (Aman ve ark., 2021; Engin ve ark., 2023; Li ve ark., 2022; Onurlubaş, 2019). Diğer bir ifadeyle, bilgiye ve farkındalığa sahip insanların eylemleri de bu doğrultuda şekillenebilmekte, bu da çevre sorunlarında insanların daha sorumluluk alıcı bir davranış sergileyebileceği anlamına gelmektedir. Son olarak, alanyazında ekolojik ayak izine dair farkındalığın iklim değişikliği inkârı ile arasındaki ilişkiye odaklanan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, ilk olarak bireylerdeki eko-anksiyetenin sürdürülebilir tüketim davranışı ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerde ekolojik ayak izi farkındalığının rolünü araştırmaktır. Eko-anksiyetenin görece yeni bir kavram olması ve Türkçe alanyazında yapılan çalışmaların sınırlı olması bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, mevcut çalışma kapsamında kavramların ilk kez bir arada ele alınması hem alanyazına hem de çevre sorunlarıyla mücadeleye katkı sağlayabileceği için önemli olabilir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler, sırasıyla doğrudan etkiler ve dolaylı etkiler olacak şekilde aşağıda sunulmuştur. Çalışmanın modeli ise Şekil 1'de gösterilmiştir.

H1: Eko-anksiyete düzeyi arttıkça sürdürülebilir tüketim davranışları artacaktır.

H2: Eko-anksiyete düzeyi arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığı artacaktır.

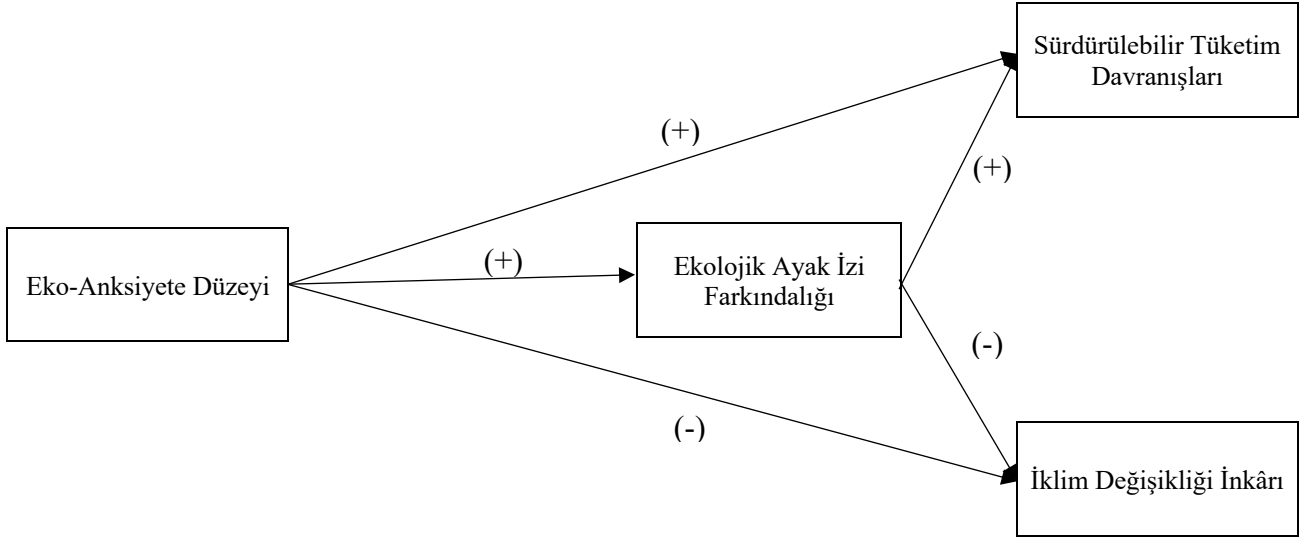
H3: Eko-anksiyete düzeyi arttıkça iklim değişikliği inkârı azalacaktır.

H4: Ekolojik ayak izi farkındalığı arttıkça sürdürülebilir tüketim davranışları artacaktır.

H5: Ekolojik ayak izi farkındalığı arttıkça iklim değişikliği inkârını azalacaktır.

H6: Eko-anksiyete düzeyi ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkide ekolojik ayak izi farkındalığının aracı rolü bulunmaktadır.

H7: Eko-anksiyete düzeyi ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide ekolojik ayak izi farkındalığının aracı rolü bulunmaktadır.



Şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını, Türkiye’de çeşitli üniversitelerde eğitim gören 254’ü (%75.1) kadın ve 84’ü (%24,9) erkek olmak üzere 338 kişi oluşturmaktadır. 18-46 yaş aralığında olan katılımcıların yaş ortalaması 24.41 (SS = 4.36)’dir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Bu formda katılımcılara ilişkin cinsiyet, yaş ve öğrenim gördükleri eğitim düzeyi gibi demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

Eko-Anksiyete Ölçeği: Eko-Anksiyete Ölçeği, bireylerin ekolojik sorunlara karşı son 2 hafta içerisinde verdikleri psikolojik tepkileri ölçmek amacıyla Hogg ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilmiştir. Dört dereceli Likert tipinde (0 = Hiçbir Zaman, 4 = Neredeyse Her Zaman) ölçülen ve 13 maddeden oluşan ölçeğin dört faktörden oluştuğu ve geçerli bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Türkçe uyarlama çalışması, Uzun ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan Eko-Anksiyete Ölçeği, özgün ölçekle benzer şekilde dört faktörden oluşmaktadır ve faktörler Duygusal Belirtiler (4 madde, örn.: ‘Çok fazla endişelenme’), Ruminasyon (3 madde, örn.: ‘Çevreye verilen zararlara dair düşünmeyi bırakamama’), Davranışsal Belirtiler (3 madde, örn.: ‘Aile ve arkadaşlarla sosyal ortamlardan zevk almada zorluk yaşama’) ve Kişisel Etkiye İlişkin Kaygı (3 madde, örn.: ‘Kişisel davranışlarınızın dünya üzerindeki etkisi konusunda kaygılı hissetme’) olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin faktörlerinin Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayıları ölçek geliştirme çalışmasında .88 - .92 (Hogg ve ark., 2021). Türkçe uyarlama çalışmasında ise .83 - .86 arasında değişmektedir. Ayrıca, Türkçe uyarlama çalışmasında ölçeğin tamamı için Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı .91 (Uzun ve ark., 2022) iken mevcut çalışmada .93 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında ölçeğin toplam puanı kullanılmıştır.

Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği: Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarını ölçmek üzere Doğan ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilmiş olan ölçek beş dereceli Likert tipinde (0 = Hiçbir Zaman, 5 = Her Zaman) 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçek dört boyuttan oluşmaktadır ve bu boyutlar Çevre Duyarlılığı (5 madde, örn.: ‘Doğal materyaller kullanılarak üretilmiş giysileri satın alırım’), İhtiyaç Dışı Satın Alma (5 madde, örn.: ‘Alışveriş yaparken listemde/aklımda olmayan ürünleri de satın alırım’), Tasarruf (4 madde, örn.: ‘Evde tasarruflu ampuller kullanırım’) ve Yeniden Kullanılabilirlik (3 madde, örn.: ‘Karton, teneke ve cam gibi ürünlerin ambalajlarını atmak yerine tekrar değerlendiririm’) olarak adlandırılmıştır. Ölçeğin geliştirme çalışmasında alt boyutlarının Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayıları .72 - .77 arasında değişmektedir. Ölçeğin tamamı için ise Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı .83 (Doğan ve ark., 2015) olarak raporlanırken mevcut çalışmada .84 olarak bulunmuştur. Mevcut çalışma kapsamında ölçeğin toplam puanı kullanılmıştır.

İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği: İklim Değişikliği İnkârı Ölçeği, bireylerin iklim değişikliğini inkâr etme eğilimlerini saptamak üzere Håkkinen ve Akrami (2014) tarafından geliştirilmiş ve altı dereceli Likert tipinde (1 = Hiç Katılmıyorum, 6 = Tamamen Katılıyorum) 16 maddeden ve tek faktörden oluşmaktadır. Türkçe Uyarlama çalışması, Kırıl-Uçar ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan ölçeğin Türkçe formu da altı dereceli Likert tipinde 13 maddeden (Örn.: ‘Sözde iklim tehdidi abartılmaktadır’) ve tek faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin geliştirme çalışmasında Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı .92, Türkçe uyarlama çalışmasında .87, mevcut çalışmada ise .84 bulunmuştur.

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği: Ekolojik ayak izi farkındalığını ölçmek üzere Tekindal ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilmiş olan ölçek beş dereceli Likert tipinde (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum) 30 maddeden ve altı boyuttan oluşmaktadır. Boyutlar; Enerji (8 madde, örn.: ‘Elektrikli ev aletlerinin uzun süre açık kalmamasına dikkat ederim’), Yasalar Kapsamında (4 madde, örn.: ‘Araçların, ekolojik dengenin bozulmasına etkisi en az olan araçların satışının devlet tarafından teşvik edilmesi gerektiğini düşünürüm’), Geri Dönüşüm (5 madde, örn.: ‘Evdeki atıkları yapılarına göre ayrıştırarak çöpe atarım’), Ulaşım (5 madde, örn.: ‘Mesafe uygunsa yürümeyi, araç kullanmaya tercih ederim’), Gıda (4 madde, örn.: ‘Gıda alırken ihtiyacım kadar satın alırım’) ve Su Tüketimi (4 madde, örn.: ‘Kişisel temizlik için gereğinden fazla su israfı yapmamaya özen gösteririm’) olarak adlandırılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında Cronbach’s Alpha iç tutarlılık katsayısı .96, mevcut çalışmada ise .89 bulunmuştur. Mevcut çalışmada ölçeğin toplam puanı kullanılmıştır.

İşlem

Veri toplama aşamasına geçilmeden önce çalışmanın yapıldığı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu tarafından etik onay alınmıştır. İlk sayfasında bilgilendirilmiş onam formu bulunan ölçekler, Google Forms aracılığıyla çevrimiçi uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Çevrimiçi uygulanması sebebiyle rastgele doldurmanın önüne geçmek adına ölçeklere dikkat kontrol soruları da eklenmiştir. Uygulama süresi yaklaşık 10-15 dakika olan anket, çevrimiçi uygulamalar (Whatsapp, Telegram vb.) kullanılarak katılımcılara ulaştırılmıştır. Ayrıca, katılımcıların olası soruları ve geri dönüşleri için anket formu üzerinde araştırmacıların iletişim adresleri paylaşılmıştır.

Veri Analizi

Araştırma kapsamındaki betimsel istatistikler ve veri analizleri, Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) v20.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analize hazırlanma aşamasında ilk olarak

ölçeklerin içine rastgele yerleştirilmiş altı adet dikkat-kontrol sorusu ele alınmış ve doğru yanıtı vermeyen 36 katılımcı 374 kişilik örneklemin dışında tutulmuştur. Daha sonra, çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş ve ilgili değerlerin ± 2 aralığında olmasının kabul edilebilir olması sebebiyle (George ve Mallery, 2010) verilerin normallik varsayımını karşıladığı görülmüştür. Böylece, tüm analizler 338 kişi ile yürütülmüştür.

Analize hazır hale getirilen ve normallik varsayımını karşılayan verilere, çalışmanın amacı ve hipotezleri doğrultusunda ilk olarak korelasyon analizi uygulanmıştır. Daha sonra, hipotezler doğrultusunda oluşturulan modeldeki aracı rolü test etmek için IBM SPSS AMOS v22.0 programı ile yol (path) analizi yürütülmüştür.

Bulgular

Değişkenler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemek üzere Pearson Korelasyon Analizi yürütülmüştür. Analiz sonucunda; eko-anksiyete düzeyinin sürdürülebilir tüketim davranışları ve ekolojik ayak izi farkındalığı ile pozitif yönde düşük düzeyde, sürdürülebilir tüketim davranışlarının ekolojik ayak izi farkındalığı ile pozitif yönde yüksek düzeyde ve iklim değişikliği inkârının ise ekolojik ayak izi farkındalığı ile negatif yönde düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ilişkisi olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1

Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	S	1	2	3	4
1. Eko-Anksiyete Düzeyi	2.03	.67	-			
2. Sürdürülebilir Tüketim Davranışları	3.30	.62	.15*	-		
3. İklim Değişikliği İnkârı	1.75	.65	-.05	-.03	-	
4. Ekolojik Ayak İzi Farkındalığı	3.76	.53	.17*	.74*	-.17*	-

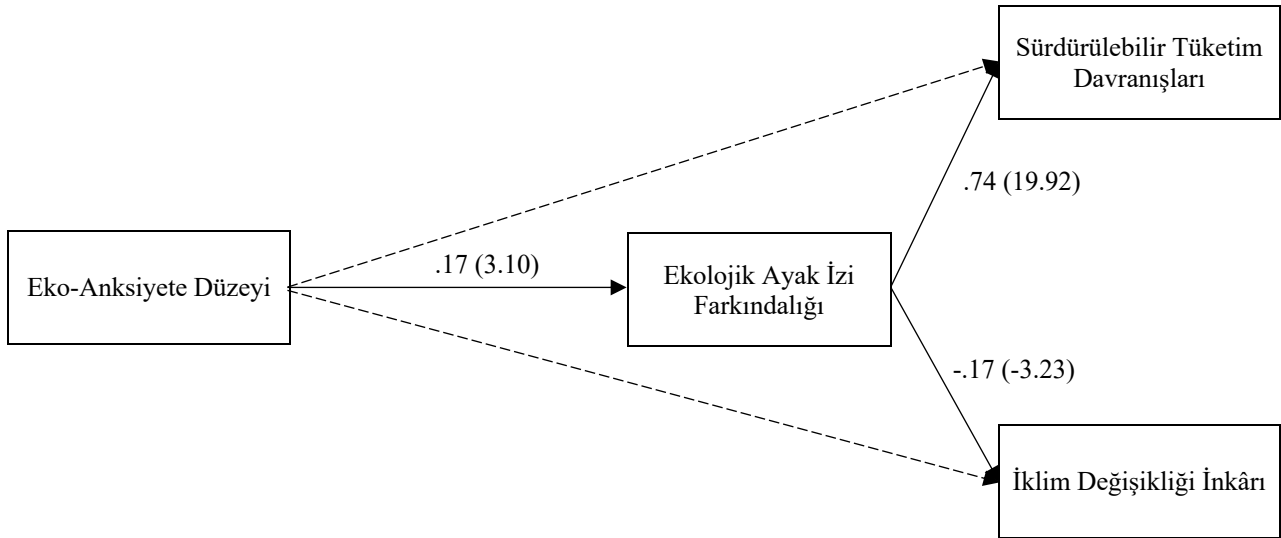
Not: * $p < .01$

Aracılık Analizine Dair Bulgular

Eko-anksiyete düzeyinin sürdürülebilir tüketim davranışları ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkilerde ekolojik ayak izi farkındalığının aracı rolünü test etmek üzere yol (path) analizi yürütülmüştür. İlk olarak, eko-anksiyete düzeyi değişkeninden sürdürülebilir tüketim davranışları, iklim değişikliği inkârı ve ekolojik ayak izi farkındalığına, daha sonra ekolojik ayak izi farkındalığından sürdürülebilir tüketim davranışları ve iklim değişikliği inkârına giden yollar tanımlanmış ve önerilen model test edilmiştir. Analiz sonuçları, modelin veri ile uyumsuz olduğunu göstermiştir [$\chi^2(1, N=338) = 6.79, p = .01, \chi^2/df = 6.79, GFI = 0.99, AGFI = 0.90, CFI = 0.98, RMSEA = 0.13$]. Modifikasyon endekslerinin incelenmesi ile öneriler doğrultusunda istatistiksel olarak anlamlı olmayan yollar ($p > .05$) modelden çıkarılmış ve son analizle beraber modelin kabul edilebilir düzeyde iyi uyum sağladığı görülmüştür [$\chi^2(3, N = 338) = 7.61, p = .06, \chi^2/df = 2.54, GFI = 0.99, CFI = 0.98, RMSEA = .07$]. Standardize beta katsayıları ve değişkenler için açıklanan varyanslar model üzerinde sunulmaktadır (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2 incelendiğinde, eko-anksiyete düzeyinin ekolojik ayak izi farkındalığını istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordadığı görülmektedir ($\beta = .17, p = .002$). Başka bir deyişle, eko-anksiyete düzeyi arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığı da artma eğilimindedir. Modelde, açıklanan varyans ekolojik ayak izi farkındalığı için %3 olarak bulunmuştur. Ekolojik ayak izi farkındalığı ise sürdürülebilir tüketim davranışlarını ($\beta = .74, p = .000$) ve iklim değişikliği inkârını ($\beta = -.17, p = .001$) istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordamaktadır. Değişkenlerdeki varyansın sürdürülebilir tüketim davranışları için %54'ünü, iklim değişikliği inkârı için ise %3'ünü açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle, ekolojik ayak izi farkındalığının artmasıyla bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışları artmakta; iklim değişikliği inkârı ise azalmaktadır.

Ekolojik ayak izi farkındalığının, eko-anksiyete düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışları ve eko-anksiyete düzeyi ile iklim değişikliği inkârı arasındaki aracı rolünü test etmek adına %95 güven aralığı ile Bootstrap yöntemi (2000 örneklemler) kullanılmıştır (Shrout ve Bolger, 2002). Analiz sonuçları incelendiğinde, eko-anksiyete düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında ekolojik ayak izi farkındalığının ($B = -.03, S.H. = .01, \%95 \text{ GA } [-.07, -.01], p = .00$) tam aracı rolünün istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca, eko-anksiyete düzeyi ile iklim değişikliği inkârı arasında ekolojik ayak izi farkındalığının ($B = .12, S.H. = .04, \%95 \text{ GA } [.04, .20], p = .00$) tam aracı rolü de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.



$$[\chi^2(3, N = 338) = 7.61, p = .06, \chi^2/df = 2.54, GFI = 0.99, CFI = 0.98, RMSEA = .07]$$

Şekil 2. Eko-Anksiyete ile Sürdürülebilir Tüketim Davranışları ve İklim Değişikliği İnkârı Arasındaki İlişkide Ekolojik Ayak İzi Farkındalığının Aracı Rolü

Not: Yollar üzerinde β ve parantez içerisinde t değerleri verilmiştir. Ayrıca, kesik çizgili yollar modelden çıkarılan yolları ifade etmektedir.

Tartışma

Mevcut çalışma kapsamında, eko-anksiyetenin sürdürülebilir tüketim davranışı ve iklim değişikliği arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerde ekolojik ayak izi farkındalığının aracılık rolü incelenmiştir. Bu inceleme ise model oluşturularak yol (path) analizi kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen

bulgular incelendiğinde, ilk olarak eko-anksiyete düzeyi ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde olduğu görülmüştür. Bu bulgu H1 hipotezini doğrulamaktadır. İlgili alanyazın incelendiğinde elde edilen bulgunun birçok çalışmayla tutarlı olduğu görülmektedir (Aman ve ark., 2021; Angelita ve ark., 2023; Biner-Uysal ve Küçükkancabaş-Esen, 2017; Bozpolat, 2021; Pavani ve ark., 2023; Smith ve Paladino, 2010; Stevenson ve Peterson, 2015; Tanrikulu, 2015; Yıldız ve Barut, 2016). Ayrıca, Türkiye'nin de dâhil olduğu 32 ülkeyi kapsayan çalışma, iklim kaygısı ve çevre yanlısı davranış arasındaki ilişkinin Mısır, İran, Japonya, Malezya, Umman, Pakistan ve Tanzanya dışındaki tüm ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Çalışma aynı zamanda, bu ilişkilerin gücünün Endonezya, Çin gibi Asya ülkelerinde daha düşük; Finlandiya, Norveç gibi Avrupa ülkelerinde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin ise Asya ülkelerine göre yüksek, Avrupa ülkelerine göre düşük güçte bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir (Ogunbode ve ark., 2022). Alanyazındaki çalışmalara göre, ülkeler arasındaki bu ilişki gücü farklılıkları ülkelerin kültür yapıları tarafından belirlenmektedir. Buna göre, ekolojik kaygı ve çevre yanlısı davranışlar arasındaki ilişkinin gücü bireyci kültür yapısına sahip ülkelerde yükselme eğilimi göstermektedir (Ogunbode ve ark., 2022; Tam ve Chan, 2017). Türkiye'nin kültürel yapısı ele alındığında geçmişteki çalışmalar yalnızca bireyci veya toplulukçu şekilde tanımlanamayan, her iki kültürel yapıyı da içinde barındıran bir kültür olduğunu vurgulamaktadır (örn. Göregenli, 1995; İmamoğlu, 1998; Özdemir, 2014). Her ne kadar Ogunbode ve arkadaşları (2022) yaptığı çalışma ile Türkiye'deki bireyciliğin eko-anksiyete ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini gösterse de farklı demografik gruplar arasında farklı sonuçlar beklenebilir. Diğer taraftan, sonuçların daha detaylı olmasını sağlamak adına yatay/dikey bireycilik ve toplulukçuluğun etkisinin incelenmesi de önerilebilir. Bu doğrultuda, sonraki çalışmalarda eko-anksiyete ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkide bireylerin sahip olduğu kültür yapısının etkisinin incelenmesi ilişkinin daha iyi açıklanmasını sağlayabilir.

Öte yandan, alanyazındaki diğer çalışmalar ilgili değişkenler arasındaki ilişkide tutum ve niyetlerin rol oynadığını göstermektedir. Örneğin, kimi çalışmalarda ekolojik kaygının çevreci tutumları ve çevre yanlısı davranış niyetini yordaması yoluyla çevreci davranışları ortaya çıkarabileceği görülmektedir (Saifulina ve ark., 2023; Uyar, 2019). Bu durum Ajzen (1991) tarafından ileri sürülen planlanmış davranış kuramını destekler niteliktedir. Kurama göre bireyler davranışsal niyet, davranışa ilişkin tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol isimli dört faktörden etkilenecek davranışını gerçekleştirmektedir. Kuram davranışa ilişkin tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrolün davranışsal niyeti belirlediğini, davranışsal niyetin ise doğrudan davranışı belirlediğini söylemektedir (Ajzen, 1985; 1991; Ajzen ve Fishbein, 1977). Ayrıca, farklı çalışmalarda ekolojik kaygının çevre yanlısı davranış ve tutumu yordadığı da görülmüştür (Fu ve ark., 2019; Vazifehdoust ve ark., 2013). Bu doğrultuda, her ne kadar eko-anksiyete ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişki alanyazınla tutarlı olarak anlamlı çıksa da sonraki çalışmalarda çevre yanlısı davranışa ilişkin tutum, niyet, öznel norm ve davranışsal kontrol algısı değişkenleri kullanılarak bu ilişki hakkında daha detaylı bilgi elde edilmesi sağlanabilir.

Ayrıca, H2 hipotezinin de desteklendiği görülmektedir. Bu, eko-anksiyete düzeyi ile ekolojik ayak izi farkındalığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu bulgu alanyazın ile tutarlıdır (Aman ve ark., 2021; Bozpolat, 2021; Hausbeck ve ark., 1992; Yılmaz ve ark., 2018). Öte yandan, ilgili değişkenlerle yapılan farklı çalışmalarda iklim değişikliğine veya ekolojik felaketlere yönelik bilgi düzeyinin de önemli olduğu görülmektedir. Örneğin, Yılmaz ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışma iklim değişikliğine dair bilgi düzeyinin hem iklim değişikliği kaygısını hem de farkındalığını pozitif yönde yordadığını göstermektedir. Oluşturdukları model ise bilgi düzeyinin arttıkça kaygının arttığını, kaygının arttıkça da farkındalığın arttığını göstermektedir. Bu durum da sahip olunan ekolojik bilgi düzeyinin

bu ilişkileri daha iyi açıklayabilecek bir değişken olduğunu gösterir niteliktedir. Buna göre, gelecek çalışmalarda ekolojik bilgi düzeyinin ele alınması farkındalığın daha iyi anlaşılmasını sağlayarak daha zengin çalışma bulguları elde edilmesini sağlayabilir.

Diğer bir bulgu ise eko-anksiyete düzeyi ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu yönündedir. Bu bulgu H3 hipotezinin desteklenmediğini göstermektedir. Öte yandan, alanyazında daha önce bunu inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu da iki değişken arasında doğrudan bir ilişkinin mevcut olmadığını göstererek alanyazına bir katkı sağlamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkinin anlamsız çıkmasının olası nedenleri incelendiğinde bireylerin iklim değişikliğine dair bilgileriyle ilgili olabileceği görülmektedir. Her ne kadar iklim değişikliğine veya ekolojiye dair bilginin eko-anksiyete ile ilişkili olduğunu söyleyen çalışmalar olsa da (Hausbeck ve ark., 1992; Yılmaz ve ark., 2018), bu bilginin bireylere nasıl ulaştığını ve onlarda nasıl karşılık bulduğunu da ele almak iklim değişikliği inkârını anlamada önemli olabilir. Öncelikle, iklim değişikliğinin ve yarattığı risklerin karmaşık olması ve çevreye ilgisiz olanlar tarafından nedeninin ve etkilerinin anlaşılabilmesi bireylere önlem almak noktasında zorluk yaşıyor olabilir (Dunlap, 2013). Öyle ki, bilimsel faaliyetler olgunun kesinliğini ortaya koyuyor olsa da birtakım bireyler inkâr etmeyi sürdürmektedir (Leiserowitz ve ark., 2023). Bunun sebebi olarak ise bilimsel bir fikir birliğinden veya bilimsel gerçeklerden eksik kalmanın buna yol açtığı söylenebilir. İlgili bir çalışmada, algılanan fikir birliği ve bilimsel gerçeklerin kabulü arasındaki ilişkiden yararlanarak bireylere fikir birliği bilgisinin verildiği ve verilmediği koşullar yaratılarak bir deney yürütülmüştür. Deney sonucunda fikir birliği bilgisinin verildiği koşulda, iklim değişikliği inkârının azaldığı görüldükçe bilgi verilmeyen koşulda iklim değişikliğinin varlığı büyük ölçüde hafife alınmıştır (Lewandowsky ve ark., 2013). Häkkinen ve Akrami (2014) tarafından yapılan deneyde ise Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin son yayımladığı raporun, geçmiş raporlardan daha kesin olduğu söylenerek bir haber bülteni şeklinde katılımcılara sunulmuştur. Haber bültenini izleyen katılımcılar, kontrol grubundaki katılımcılara kıyasla iklim değişikliğini büyük ölçüde daha az inkâr etmişlerdir. Van der Linden (2015) ise komplo etkisini incelemiştir. Çalışmadaki katılımcılara iklim değişikliğinin aldatmaca olduğu bilgisini içeren komplo videosu izletilmiş ve komplo videosuna maruz kalanların iklim değişikliğinin aldatmaca olduğuna daha çok katıldıkları görülmüştür. Özetle, yapılan çalışmalar inkâr eden insanların iklim değişikliğine dair bilgilerinin çarpıtılması yoluyla inkâr ettiklerini göstermektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışma modeli değerlendirildiğinde, iklim değişikliği inkârının eko-anksiyete düzeyi ile ilişkisinin bilgi düzeyi ve bilgiye ulaşma biçimi kullanılarak incelenmesi farklı sonuçlara yol açarak alanyazına katkı sağlayabilir.

Ekolojik ayak izi farkındalığı ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişki incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu, H4 hipotezinin desteklendiğini göstermektedir. Mevcut çalışmanın bulgularının alanyazındaki benzer çalışmalarla tutarlı olduğu görülmüştür (Aman ve ark., 2021 Engin ve ark., 2023; Kautish ve Sharma, 2018; Li ve ark., 2022; Onurlubaş, 2019). Başka bir çalışmada ise ekolojik farkındalığın ekolojik değer ve tutumları arttırdığı; bunun da çevre tutkusunu artırma yoluyla çevre dostu davranışları ortaya çıkardığı raporlanmıştır (Saifulina ve ark., 2023). Bu durum, planlanmış davranış kuramına paralel değerlendirilebilir. Bu doğrultuda, sonraki çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanmasında ekolojiye dair hem tutumların hem de öznel normlar, algılanan davranışsal kontrol ve davranış niyetinin ele alınması daha açıklayıcı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir.

Son olarak, H5 hipotezi doğrultusunda ekolojik ayak izi farkındalığı ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişki incelenmiş ve ilgili hipotezin desteklendiği görülmüştür. Alanyazında, ilgili değişkenleri inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle, elde edilen bulgu alanyazındaki bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde, değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanması için bireylerin ne tür

bir bilgiye sahip olduğunun önemli olabileceği görülmektedir. Örneğin, Lewandowsky ve arkadaşları (2013) iklim değişikliğiyle ilgili üstünde fikir birliği olan bir bilginin katılımcıların inkârını azalttığını ortaya koyarken tersi durumda iklim değişikliğinin büyük ölçüde hafife alındığını ortaya koymuştur. Böylelikle bilimsel bilginin kabulüyle durumun farkına varılması ve bu durumun iklim değişikliği inkârını azaltması, mevcut çalışmanın bulgularıyla da örtüşmektedir. Öte yandan, alanyazındaki çalışmalar iklim değişikliği inkârı üzerinde bireylerin ekolojik, sosyal veya siyasi kimliklerinin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır (örn. Carrus ve ark., 2018; Jylhä ve ark., 2016; Kırıl-Uçar ve ark., 2023; Nartova-Bochaver ve ark., 2022; Smiley, 2016). Ayrıca, kimi bireyler bu kimlikleri sebebiyle bilgiye ulaşamazken kimi bireyler ise bilimsel gerçeklerin farkında olup sosyal veya siyasi kimlikleri sebebiyle inkâr davranışı sergilemektedirler (Kovako, 2021). Bu doğrultuda, gelecek çalışmalarda bireylerin ekolojik, sosyal veya siyasi kimliklerinin iklim değişikliğine dair farkındalık ve inkâr arasındaki ilişkide ne tür bir rol oynayacakları test edilerek alanyazına katkı sağlanabilir.

Aracılık analizine dair bulgular incelendiğinde, ilk olarak ekolojik ayak izi farkındalığının eko-anksiyete düzeyi ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgu H6 hipotezini desteklemektedir. Eko-anksiyete düzeyi ile ekolojik ayak izi farkındalığı arasındaki ilişkinin pozitif yönde olması (Aman ve ark., 2021; Bozpolat, 2021; Hausbeck ve ark., 1992; Yılmaz ve ark., 2018), mevcut bulguda eko-anksiyete düzeyinin arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığının da artmasını anlamaya yardımcı olmaktadır. Ekolojik ayak izi farkındalığı ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkinin de pozitif yönde olması (Aman ve ark., 2021; Engin ve ark., 2023; Li ve ark., 2022; Onurlubaş, 2019), mevcut bulguda ekolojik ayak izi farkındalığının arttıkça sürdürülebilir tüketim davranışlarının artmasını anlamlı kılmaktadır. Ayrıca modelde, eko-anksiyete düzeyi ve sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki doğrudan yolun anlamsız bulunması ekolojik ayak izi farkındalığının tam aracı rol oynadığını göstermiştir. Buna göre, eko-anksiyete düzeyi arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığı artmakta; bu da sürdürülebilir tüketim davranışlarını arttırmaktadır. İkinci olarak, ekolojik ayak izi farkındalığının, eko-anksiyete düzeyi ve iklim değişikliği inkârı arasındaki ilişkide de aracı rol oynadığı görülmüştür. Böylelikle H7 hipotezi de desteklenmiştir. Eko-anksiyete düzeyi ile ekolojik ayak izi farkındalığı arasındaki ilişkinin pozitif yönde olması (Aman ve ark., 2021; Bozpolat, 2021; Hausbeck ve ark., 1992; Yılmaz ve ark., 2018), mevcut bulguda eko-anksiyete düzeyinin arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığının artmasını anlamaya yardımcı olmaktadır. Bilimsel gerçeğin fark ettirilip iklim değişikliği inkârının azalmasıyla sonuçlanan deney bulgusu ile (Lewandowsky ve ark., 2013) ekolojik ayak izi farkındalığı artarken iklim değişikliği inkârının azalması da tutarlıdır. Modeldeki, eko-anksiyete ve iklim değişikliği inkârı arasındaki doğrudan yolun anlamsız bulunması da ekolojik ayak izi farkındalığının tam aracı rol oynadığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, eko-anksiyete düzeyi arttıkça ekolojik ayak izi farkındalığı artmakta; artan ekolojik ayak izi farkındalığı ise iklim değişikliği inkârını azaltmaktadır. Bu sonuçlar ise eko-anksiyetenin çevre yanlısı davranışları ve iklim değişikliği inkârını doğrudan açıklamadığı, yalnızca sorunun yarattığı hasara yönelik bir farkındalıkla beraber açıklayabildiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda pratik yaşama yönelik öneriler sunulabilir. Buna göre, ekoloji konusunda kaygılı bireylerin ele alınmasının önemli olabileceği görülmektedir. Bu bireylerin ekolojiye verilen hasar konusunda doğru bilgilendirilmesi çevre sorunlarıyla mücadeleye katkı sağlayabilir. Bunu yapmak için çeşitli yollar vardır. İlk olarak, hükümetler veya belediyeler gibi çeşitli yetkili kurumlar bireylerin davranışlarının sonuçları hakkında farkındalık kazandırmak adına eğitimler, konferanslar ve paneller düzenleyebilir. Ayrıca, hükümetler devlet okullarındaki müfredat değişikliğiyle, çevreye yarattığımız tahribata dair farkındalığı ve dolayısıyla sürdürülebilir davranışları bireylere küçük yaştan itibaren kazandırabilir. Diğer taraftan, iklim değişikliği inkârının azalması ve çevre yanlısı davranışların artması için uzmanlar tarafından

tasarlanacak eğitim programları insanların yarattığı tahribat konusunda farkındalık kazandırmayı ihmal etmemelidir. Bu konuda oluşacak bir farkındalık, eğitim programının başarılı olmasını sağlayarak ekolojik tahribata neden olan iklim değişikliği konusundaki mücadeleye katkı sağlayabilir.

Mevcut çalışmanın kimi sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, modeldeki kimi yolların açıklayıcılık düzeylerinin düşük olması, çalışma modeline farklı değişkenlerin de ilave edilmesinin faydalı olabileceğini göstermektedir. Buna göre, sonraki çalışmalarda modele; ekolojik değerler, ekolojik duyarlılık, çevre yanlısı davranışa ilişkin tutum, algılanan davranışsal kontrol, öznel normlar ve niyet, bireylerin sosyal, siyasi ve ekolojik kimlikleri gibi değişkenler eklenerek daha zengin araştırma modellerinin oluşturulması sağlanabilir. Diğer taraftan, katılımcıların ne kadar bireyci ve toplulukçu olduğu da çalışma modeline eklenebilir. Tüm bu değişkenler modelin açıklayıcılığının artırması ve daha zengin araştırma sonuçları elde edilmesi açısından önemli olabilir.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, deneysel bir tasarıma sahip olmaması sebebiyle nedensellik ilkesini karşılamamasıdır. Bu da, çalışmadaki sonuçların yorumlanmasında dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla mevcut çalışmada değişkenler arasında ilişkiler yalnızca açıklayıcı olarak ele alınarak herhangi bir değişkenin etkisinden bahsedilmemektedir. Diğer taraftan, çalışmanın çapraz-kesitsel bir tasarıma sahip olması da çalışmada zaman içinde davranışlar, duygular ve bilişlerin ne yönde değiştiğini ortaya koymada yetersiz kalmaktadır. Sonraki çalışmalarda, deneysel yöntem kullanılması değişkenlerin kontrol edilmesinde ve daha güvenilir sonuçlar elde edilmesinde önemli olacaktır.

Ek olarak, çalışmanın üniversite öğrencileri ile yürütülmesi elde edilen sonuçların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Gelecek çalışmaların çeşitli yaş, meslek grupları ve eğitim seviyelerinden katılımcılarla yürütülmesi ile Türkiye evreni daha iyi temsil edilebilir ve bulguların daha yaygın bir geçerlilik kazanması sağlanabilir. Diğer taraftan, verilere çevrimiçi anket uygulaması ile ulaşılması katılımcılar üstündeki motivasyonu olumsuz şekilde etkilemiş olabilir. Bu doğrultuda, gelecek çalışmalarda yüz yüze uygulama yapmak daha avantajlı olabilir. Son olarak, mevcut çalışma kapsamında modeldeki değişkenlerin cinsiyet, eğitim seviyesi, gelir düzeyi gibi demografik gruplara göre farklılığı incelenmemiştir. Gelecekteki çalışmalarda demografik gruplar arasındaki farklılıkların ele alınması daha zengin çalışma sonuçlarına ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. Kuhl, J., Beckmann, J. (Eds.), *Action control: From cognition to behavior* içinde (s. 10-39). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-69746-3_2
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t)
- Ajzen, I., ve Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888–918. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.84.5.888>
- Akıllı, H., Kemahlı, F., Okudan, K. ve Polat, F. (2008). Ekolojik ayak izinin kavramsal içeriği ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi'nde bireysel ekolojik ayak izi hesaplaması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 8(15), 1-25.
- Albrecht, G. (2011). Chronic environmental change: Emerging “psychoterratic” syndromes. I. Weissbecker (Eds.), *Climate change and human well-being* içinde (s. 43-56). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9742-5_3

- Aman, S., Hassan, N. M., Khattak, M. N., Moustafa, M. A., Fakhri, M. ve Ahmad, Z. (2021). Impact of tourist's environmental awareness on pro-environmental behavior with the mediating effect of tourist's environmental concern and moderating effect of tourist's environmental attachment. *Sustainability*, 13(23), 1-15. <https://doi.org/10.3390/su132312998>
- Angelita, D., Miarsyah, M. ve Komala, R. (2023). Knowledge of ecological concepts, environmental concern and ecological behavior: A Multiple correlation analysis. *JPBI (Jurnal Pendidikan Biologi Indonesia)*, 9(3), 335-345. <https://doi.org/10.22219/jpbi.v9i3.27130>
- Arnocky, S. ve Stroink, M. (2010). Gender differences in environmentalism: The mediating role of emotional empathy. *Current Research in Social Psychology*, 16(9), 1-14.
- Biner-Uysal, N. ve Küçükkancabaş-Esen, S. (2017). Yeşil satınalma davranışının incelenmesi: Çevresel kaygının, algılanan tüketici etkinliğinin ve demografik faktörlerin etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 205-229. <https://doi.org/10.16953/deusbed.71831>
- Björnberg, K. E., Karlsson, M., Gilek, M. ve Hansson, S. O. (2017). Climate and environmental science denial: A review of the scientific literature published in 1990–2015. *Journal of Cleaner Production*, 167, 229-241. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.066>
- Bozpolat, C. (2021). Çevresel kaygının ve algılanan pazar etkisinin yeşil ürün satın alma davranışındaki rolü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 702-727. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.029>
- Carrus, G., Panno, A. ve Leone, L. (2018). The moderating role of interest in politics on the relations between conservative political orientation and denial of climate change. *Society & Natural Resources*, 31(10), 1103-1117. <https://doi.org/10.1080/08941920.2018.1463422>
- Cianconi, P., Hanife, B., Grillo, F., Betro, S., Lesmana, C. B. ve Janiri, L. (2023). Eco-emotions and psychoterratic syndromes: Reshaping mental health assessment under climate change. *The Yale Journal of Biology and Medicine*, 96(2), 211-226. <https://doi.org/10.59249/EARX2427>
- Cipriani, E., Frumento, S., Gemignani, A. ve Menicucci, D. (2024). Personality traits and climate change denial, concern, and proactivity: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 95, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2024.102277>
- Clayton, S., Manning, C., Krygsman, K. ve Speiser, M. (2017). *Mental Health and our changing climate: Impacts, implications and guidance*. American Psychological Association ve ecoAmerica. <https://www.apa.org/news/press/releases/2017/03/mental-health-climate.pdf>
- Contreras, A., Blanchard, M. A., Mouguiama-Daouda, C. ve Heeren, A. (2024). When eco-anger (but not eco anxiety nor eco-sadness) makes you change! A temporal network approach to the emotional experience of climate change. *Journal of Anxiety Disorders*, 102, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2023.102822>
- Doğan, O., Bulut, Z. ve Kökalan-Çımrın, F. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 659-678.
- Dunlap, R. E. (2013). Climate change skepticism and denial: An introduction. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 691-698. <https://doi.org/10.1177/0002764213477097>
- Dunlap, R. E. ve McCright, A. M. (2012). Organized climate change denial. J. S. Dryzek, R. B. Norgaard, ve D. Schlosberg (Eds.), *The Oxford handbook of climate change and society* içinde (s. 144–160). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0010>
- Engin, K., Demiriz, S. ve Koçyiğit, B. S. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin ekolojik ayak izi farkındalıkları, çevre dostu davranışları ve çevre dostu etkinlikler uygulama durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57(57), 91-108. <https://doi.org/10.15285/maruaebed.1120458>

- Fritze, J. G., Blashki, G. A., Burke, S. ve Wiseman, J. (2008). Climate change and the promotion of mental health and wellbeing. *International Journal of Mental Health Systems*, 2(13), 1-10. <https://doi.org/10.1186/1752-4458-2-13>
- Fu, L., Sun, Z., Zha, L., Liu, F., He, L., Sun, X. ve Jing, X. (2019). Environmental awareness and pro-environmental behavior within China's road freight transportation industry: Moderating role of perceived policy effectiveness. *Journal of Cleaner Production*, 252, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119796>
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update. Allyn & Bacon.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1-14.
- Grupe, D. W. ve Nitschke, J. B. (2013). Uncertainty and anticipation in anxiety: An integrated neurobiological and psychological perspective. *Nature Reviews Neuroscience*, 14(7), 488-501. <https://doi.org/10.1038/nrn3524>
- Güner, U. (2020). *Çevresel sürdürülebilirlik (e-Kitap)*. Trakya Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü. <https://books.google.com.tr/books?id=g9rNDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>
- Häkkinen, K. ve Akrami, N. (2014). Ideology and climate change denial. *Personality and Individual Differences*, 70, 62-65. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.06.030>
- Hausbeck, K. W., Milbrath, L. W. ve Enright, S. M. (1992). Environmental knowledge, awareness and concern among 11th-grade students: New York state. *The Journal of Environmental Education*, 24(1), 27-34. <https://doi.org/10.1080/00958964.1992.9943493>
- Hogg, T. L., Stanley, S. K., O'Brien, L. V., Watsford, C. R. ve Walker, I. (2024). Clarifying the nature of the association between eco-anxiety, wellbeing and pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 95, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2024.102249>
- Hogg, T. L., Stanley, S. K., O'Brien, L. V., Wilson, M. S. ve Watsford, C. R. (2021). The Hogg eco-anxiety scale: Development and validation of a multidimensional scale. *Global Environmental Change*, 71, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102391>
- IPCC. (2023). *Climate change 2023: Synthesis report*. Intergovernmental Panel on Climate Change. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf
- İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology*, 132(1), 95-105. <https://doi.org/10.1080/00223989809599268>
- Jylhä, K. M., Cantal, C., Akrami, N. ve Milfont, T. L. (2016). Denial of anthropogenic climate change: Social dominance orientation helps explain the conservative male effect in Brazil and Sweden. *Personality and Individual Differences*, 98, 184-187. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.020>
- Kara, Y. (2022). Ekolojik kriz ve anksiyete: Yeni bir kavram olarak eko-anksiyete. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 891-908. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.1108240>
- Kaufmann, R. H., Panni, M. F. A. K ve Orphanidou, Y. (2012). Factors affecting consumer's green purchasing behavior: An integrated conceptual framework. *Amfiteatru Economic*, 14(31), 50-69.
- Kautish, P. ve Sharma, R. (2018). Study on relationships among terminal and instrumental values, environmental consciousness and behavioral intentions for green products. *Journal of Indian Business Research*, 13(1), 1-29. <https://doi.org/10.1108/JIBR-01-2018-0013>
- Kıral-Uçar, G., Gezici-Yalçın, M. ve Özdemir, G. (2019). İklim değişikliği inkârının sosyal baskınlık yönelimi ve ekolojik adil dünya inancı ile ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), 739-764. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.535560>

- Kıral-Uçar, G., Gezici-Yalçın, M., Özdemir, G. ve Reese, G. (2023). Social identities, climate change denial, and efficacy beliefs as predictors of pro-environmental engagements. *Journal of Environmental Psychology*, 91, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.102144>
- Kovako, K. (2021). Climate change denial and beliefs about science. *Synthese*, 198(1), 2355-2374. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02210-z>
- Leiserowitz, A., Maibach, E., Rosenthal, S., Kotcher, J., Goddard, E., Carman, J., Ballew, M., Verner, M., Marlon, J., Lee, S., Myers, T., Goldberg, M., Badullovich, N. ve Thier, K. (2023). *Climate change in the American mind: Beliefs & attitudes, fall 2023*. Yale Program on Climate Change Communication. <https://climatecommunication.yale.edu/wp-content/uploads/2024/01/climate-change-american-mind-beliefs-attitudes-fall-2023.pdf>
- Lewandowsky, S., Gignac, G. E. ve Vaughan, S. (2013). The pivotal role of perceived scientific consensus in acceptance of science. *Nature Climate Change*, 3(4), 399-404. <https://doi.org/10.1038/nclimate1720>
- Li, Z., Yu, H. ve Xing, L. (2022). The impact of green culture on employees' green behavior: The mediation role of environmental awareness. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(3), 1325-1335. <https://doi.org/10.1002/csr.2422>
- McMichael, A. J., Haines, A., Sloff, R. ve Kovats, S. (1996). *Climate change and human health*. World Health Organization. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/62989/WHO_EHG_96.7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- McMichael, A. J., Woodruff, R. E. ve Hales, S. (2006). Climate change and human health: present and future risks. *The Lancet*, 367, 859-869. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(06\)68079-3](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(06)68079-3)
- Nartova-Bochaver, S. K., Donat, M., Kıral-Ucar, G., Korneev, A. A., Heidmets, M. E., Kamble, S., Khachatryan, N., Kryazh, I. V., Larionow, P., Rodríguez-González, D., Serobyanyan, A., Zhou, C. ve Clayton, S. (2022). The role of environmental identity and individualism/collectivism in predicting climate change denial: Evidence from nine countries. *Journal of Environmental Psychology*, 84, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101899>
- Niedzwiedz, C. ve Katikireddi, S. V. (2023). Determinants of eco-anxiety: Cross-national study of 52,219 participants from 25 European countries. *European Journal of Public Health*, 33(2), 28. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckad160.069>
- Ogunbode, C. A., Doran, R., Hanss, D., Ojala, M., Salmela-Aro, K., van den Broek, K. L., Bhullar, N., Aquino, S. D., Marot, T., Schermer, J. A., Włodarczyk, A., Lu, S., Jiang, F., Maran, D. A., Yadav, R., Ardi, R., Chegeni, R., Ghanbarian, E., Zand, S., . . . Karasu, M. (2022). Climate anxiety, wellbeing and pro-environmental action: Correlates of negative emotional responses to climate change in 32 countries. *Journal of Environmental Psychology*, 84, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101887>
- Onurlubaş, E. (2019). The effects of social impact, environmental awareness and environmental consciousness on green product purchasing behavior. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 7(3), 447-457. <https://doi.org/10.24925/turjaf.v7i3.447-457.2403>
- Özdemir, A. (2014). Kültür, benlik saygısı ve girişimcilik eğilimi: Amerikan ve Türk üniversite öğrencilerinde karşılaştırmalı bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(2), 351-367.
- Pavani, J. B., Nicolas, L. ve Bonetto, E. (2023). Eco-Anxiety motivates pro-environmental behaviors: A two-wave longitudinal study. *Motivation and Emotion*, 47(6), 1062-1074. <https://doi.org/10.1007/s11031-023-10038-x>
- Pihkala, P. (2018). Eco-anxiety, tragedy, and hope: Psychological and spiritual dimensions of climate change. *Zygon*, 53(2), 545-569. <https://doi.org/10.1111/zygo.12407>
- Pihkala, P. (2020a). Anxiety and the ecological crisis: An analysis of eco-anxiety and climate anxiety. *Sustainability*, 12(19), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su12197836>

- Pihkala, P. (2020b). Eco-anxiety and environmental education. *Sustainability*, 12(23), 1-38. <https://doi.org/10.3390/su122310149>
- Pihkala, P. (2022). Toward a taxonomy of climate. *Frontiers in Climate*, 3, 1-22. <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154>
- Rubonis, A. V. ve Bickman, L. (1991). Psychological impairment in the wake of disaster: The disaster-psychopathology relationship. *Psychological Bulletin*, 109(3), 384-399. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.109.3.384>
- Saifulina, N., Carballo-Penela, A. ve Ruzo-Sanmartín, E. (2023). Effects of personal environmental awareness and environmental concern on employees' voluntary pro-environmental behavior: A mediation analysis in emerging countries. *Baltic Journal of Management*, 18(1), 1-18. <https://doi.org/10.1108/BJM-05-2022-0195>
- Schultz, P. (2002). Inclusion with nature: Understanding the psychology of human-nature relations. P. Schmuck ve P. Schultz (Eds.), *The Psychology of Sustainable Development* içinde (s. 61-78). Kluwer.
- Schwartz, S. E., Benoit, L., Clayton, S., Parnes, M. F., Swenson, L. ve Lowe, S. R. (2023). Climate change anxiety and mental health: Environmental activism as buffer. *Current Psychology*, 42, 16708-16721. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02735-6>
- Searle, K. ve Gow, K. (2010). Do concerns about climate change lead to distress? *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 2(4), 362-379. <https://doi.org/10.1108/17568691011089891>
- Shrout, P. E. ve Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: New procedures and recommendations. *Psychological methods*, 7(4), 422-445. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.7.4.422>
- Smiley, K. T. (2016). Climate change denial, political beliefs, and cities: Evidence from Copenhagen and Houston. *Environmental Sociology*, 3(1), 76-86. <https://doi.org/10.1080/23251042.2016.1236884>
- Smith, S. ve Paladino, A. (2010). Eating clean and green? Investigating consumer motivations towards the purchase of organic food. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 18(2), 93-104. <https://doi.org/10.1016/j.ausmj.2010.01.001>
- Stanley, S., Hogg, T. L., Leviston, Z. ve Walker, I. (2021). From anger to action: Differential impacts of eco-anxiety, eco-depression, and eco-anger on climate action and wellbeing. *The Journal of Climate Change and Health*, 1, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.joclim.2021.100003>
- Stevenson, K. ve Peterson, N. (2015). Motivating action through fostering climate change hope and concern and avoiding despair among adolescents. *Sustainability*, 8(1), 1-10. <https://doi.org/10.3390/su8010006>
- Tam, K. P. ve Chan, H. W. (2017). Environmental concern has a weaker association with pro-environmental behavior in some societies than others: A cross-cultural psychology perspective. *Journal of Environmental Psychology*, 53, 213-223. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.09.001>
- Tanrıkulu, C. (2015). Çevresel kaygı, algılanan tüketici etkinliği ve kolektivizmin, tüketicilerin yeşil satın alma davranışlarındaki rolü üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(1), 121-136.
- Tekindal, M. A., Zabzun, G., Özel, Z., Demirsöz, M. ve Tekindal, M. (2021). Awareness scale for reducing ecological footprint: A validity and reliability study. *European Journal of Science and Technology*, 27, 439-445. <https://doi.org/10.31590/ejosat.944221>
- Usher, K., Durkin, J. ve Bhullar, N. (2019). Eco-anxiety: How thinking about climate change-related environmental decline is affecting our mental health. *International Journal of Mental Health Nursing*, 28, 1233-1234. <https://doi.org/10.1111/inm.12673>
- Uyar, A. (2019). Yeşil satın alma davranışını belirleyen unsurların yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 77, 15-34.

- Uzun, K., Öztürk, A. F., Karaman, M., Cebeci, F., Altın, M. O., Arıcı, A. ve Artar, T. (2022). Adaptation of the eco-anxiety scale to Turkish; A validity and reliability study. *Archives and Health Science and Research*, 9(2), 110-115. <https://doi.org/10.54961/uobild.1129602>
- Van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171-173. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2015.07.045>
- Vazifehdoust, H., Taleghani, M., Esmaeilpour, F., Nazari, K. ve Khadang, M. (2013). Purchasing green to become greener: Factors influence consumers' green purchasing behavior. *Management Science Letters*, 3(9), 2489-2500. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2013.08.013>
- Wackernagel, M. ve Rees, W. E. (1996). *Our ecological footprint: Reducing human impact on the earth*. New Society Publishers. <https://faculty.washington.edu/stevehar/footprint.pdf>
- Wiedmann, T. ve Barrett, J. (2010). A review of the ecological footprint indicator: Perceptions and methods. *Sustainability*, 2(6), 1645-1693. <https://doi.org/10.3390/su2061645>
- World Economic Forum. (2023). *The global risks report 2023*. WEF. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf
- Yıldız, E. ve Barut, A. (2016). Yeşil pazarlama karması, çevresel kaygı ve çevresel bilginin yeşil ürün satın alma davranışı üzerindeki etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(16), 158-171. <https://doi.org/10.17823/gusb.340>
- Yılmaz, V., Can, Y. ve Şen, H. (2018). Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğine ilişkin bilginin kaygı ile farkındalık üzerine etkisi: Bir yapısal eşitlik model önerisi. *Researcher*, 6(1), 434-450.